

Acad. Roy. Scienc. d'Outre-Mer
Biographie Belge d'Outre-Mer,
T. IX, 2015, col. 379-383

VAN BILSEN (*Anton Arnold Jozef*), Hoogleraar (Diest, 13.06.1913 – Kraainem, 22.07.1996). Zoon van Adriaan en Swevers, Berthe.

Anton („Jef“) Van Bilzen werd geboren op 13 juni 1913 in Diest, waar hij school liep aan het Koninklijk Atheneum. Van 1931 tot 1936 studeerde hij rechten, geschiedenis en filosofie aan de Katholieke Universiteit Leuven, en in 1937 werd hij advocaat aan de balie van Brussel. Tijdens zijn stage volgde hij de Koloniale School van Brussel in 1939-1940.

Gedurende zijn studies sloot Van Bilzen zich aan bij het rechtse flamingantische Verbond der Dietsche Nationaal-Solidaristen (Verdinaso), de elitaire beweging rond Joris Van Severen die ijverde voor een Dietsche staat, samengesteld uit Nederland en Vlaanderen. Tijdens de Duitse bezetting brak hij met dat gedachtengoed, en in 1942 ging hij in de weerstand, waar hij het Geheim Leger mee hielp uitbouwen. Na de oorlog verkoos Van Bilzen een journalistieke boven een politieke loopbaan. Het is langs die weg dat hij eerder toevallig in Afrika belandde, toen hij in 1946-1947 in Leopoldstad de Afrikaanse dienst van het persagentschap Belga oprichtte en leidde. Na een studiereis die hem in 1947 naar Rhodesië en Zuid-Afrika voerde, keerde hij in 1948 terug naar Brussel, waar hij tot 1949 voor de Afrikaanse dienst van Belga werkte. Zijn Afrikaanse ervaring leek slechts een parenthese te zullen zijn, vermits Van Bilzen in 1949 secretaris werd van het zgn.

Harmel-centrum dat door het Parlement in het leven werd geroepen om, toen reeds, de communautaire problemen te onderzoeken. Deze opdracht bracht hem in nauw contact met de Belgische politieke wereld — hetgeen later in zijn loopbaan nog een rol zou spelen —, maar dit belette hem niet verder bezig te blijven met Midden-Afrika. Dat deed hij via een netwerk van Afrikaanse zgn. *évolués* en progressief denkende Belgische milieus die inzagen dat de koloniale periode naar haar einde liep en dat moest worden nagedacht over het emancipatieproces van Afrika.

Deze belangstelling kreeg al snel een dubbele institutionele vertaling. Enerzijds werd Van Bilzen in 1950 benoemd tot docent aan het Universitair Instituut voor Overzeese Gebieden (Univog-Inutom), de zgn. „Koloniale Hogeschool“ in Antwerpen. Hij doceerde er cursussen over de politieke, economische en administratieve organisatie van Congo en Ruanda-Urundi, vergelijkende koloniale politiek, en grond- en mijnstelsels. Een jaar later volgde hij tevens A. Marzorati op aan de Antwerpse Rijkshandelhogeschool, het latere RUCA (thans opgenomen in de eengemaakte Universiteit Antwerpen). Anderzijds richtte hij in 1955 het „Studiecentrum voor Afrikaanse Vraagstukken“ op, later bekend als de „Groep Marzorati“. Dit centrum werd druk bezocht door Afrikaanse politici, journalisten, syndicale leiders en studenten, en het was een broeiplaats van ideeën. In die periode was Van Bilzen ook adjunct-kabinetschef van de Minister van Onderwijs (1950-1954).

Tijdens een lange studiereis doorheen West-, Midden- en Oost-Afrika in 1954-1955 verrichtte Van Bilzen onderzoek over de problemen van politieke ontvoogding en dekolonisatie. Die reflectie en uitwisseling van ideeën leidde in 1955 tot de publicatie, in *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, van zijn tot op vandaag geciteerde artikel „Een dertigjarenplan voor de politieke ontvoogding van Belgisch Afrika”. Pas toen in 1956 een Franse vertaling verscheen in de *Dossiers de l'Action sociale catholique* barstte de bom. Het koloniale establishment reageerde woedend op hetgeen werd gezien als „verraad”: Congo zou immers nog honderd jaar Belgisch blijven en Van Bilzen *crachait dans la soupe*. Er werden zelfs pogingen ondernomen om deze „subversieve” hoogleraar disciplinair te verjagen van het Univog. Deze manoeuvres mislukten en Van Bilsen ging verder op de ingeslagen weg: in 1958 publiceerde hij in eigen beheer het boek „*Vers l'indépendance du Congo et du Ruanda-Urundi. Réflexions sur les devoirs et l'avenir de la Belgique en Afrique Centrale*”, waarin hij zijn ideeën verder vorm gaf. Inmiddels was, na de conferentie van Bandung en de onafhankelijkheid van Soedan en Ghana, ook wel duidelijk dat hij het bij het rechte eind had. Sterker nog, het dekolonisatieproces zou geen dertig, laat staan honderd jaar, maar veel minder lang duren.

Om ertoe bij te dragen dat dit delicate en complexe proces zo vlot mogelijk zou verlopen, werd Van Bilzen ook een politieke acteur, met name als raadgever van de Abako, de partij van de eerste Congolese President, Joseph Kasa-Vubu. Begin 1960 was hij adviseur van een groep Congolese leiders (het zgn. „kartel”), bij de Ronde-Tafel-Conferentie in Brussel. Die politieke activiteiten zijn hem in bepaalde kringen niet in dank afgenomen.

Toen na de onafhankelijkheid van Congo in 1960 en van Rwanda en Burundi in 1962 een postkoloniale relatie moest worden uitgebouwd onder de vorm van hetgeen toen „ontwikkelingssamenwerking” ging heten, verrichtte Van Bilzen in 1961 in opdracht van de Belgische regering een studie over een beleid terzake en het statuut en de structuren van een daartoe op te richten administratie. In 1961-1962, terwijl hij onderzoek verrichtte aan de Universiteit van Harvard, werkte hij de ontwerp teksten uit voor de organisatie die in juli 1962 het licht zag als de „Dienst voor Ontwikkelingssamenwerking” (DOS-OCD), de voorloper van ABOS (AGCD) en DGOS (DGCD), waarvan hij de eerste secretaris-generaal werd. Deze functie oefende hij uit van 1962 tot 1965 en opnieuw van 1968 tot 1970. Tussendoor was hij actief op het semi-politieke vlak als Commissaris van de Koning voor Ontwikkelingssamenwerking (1965) en als Kabinetschef voor Ontwikkelingssamenwerking van de Minister van

Buitenlandse Zaken Pierre Harmel (1966-1968). Tussen 1968 en 1972 was hij tevens Ambassadeur, door de Minister van Ontwikkelingssamenwerking gelast met speciale opdrachten. In de jaren 1960, periode van uitoefening van deze publieke functies, reisde Van Bilzen veel in de derde wereld om deel te nemen aan internationale vergaderingen, tijdens *consultancy* zendingen, o.m. voor de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO-OCDE), en als hoofd van Belgische delegaties, o.m. bij de *United Nations Conference on Trade and Development* (UNCTAD).

Ondanks zijn nauwe betrokkenheid bij het publieke beleid kwamen tegenstrijdige opvattingen over ontwikkelingssamenwerking steeds meer met elkaar in conflict. Van Bilzen was een tegenstander van gebonden hulp en hij kwam in aanvaring met de meer „affairistische” benadering, o.m. van Minister Raymond Scheyven. Gesterkt door de grote ervaring die hij gedurende het laatste decennium had opgedaan, besloot Van Bilzen het publieke terrein te verlaten en terug te keren naar zijn echte liefde, de universiteit. Reeds in 1962 was hij aan de Rijksuniversiteit te Gent benoemd als deeltijds docent, en in 1970 aanvaardde hij daar een voltijdse benoeming. In 1972 werd hij bevorderd tot gewoon hoogleraar. Zijn onderwijspakket omvatte vakken over politieke problemen van de derde wereld, ontwikkelingssamenwerking, en publieke administratie. Eveneens in 1970 was hij medestichter van het Afrika Studie- en Documentatiecentrum (ASDOC-CEDAF), waarvan hij tot zijn overlijden erevoorzitter bleef. In 1974 werd hij aan de Universiteit Antwerpen belast met de leeropdracht „Recht van de betrekkingen met de ontwikkelingslanden”. Zijn onderwijs in Gent en Antwerpen werd verder geschraagd door zijn deelname aan internationale fora zoals de UNCTAD, de OESO, de Aziatische Ontwikkelingsbank en vele gastverblijven aan universiteiten in het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, de Verenigde Staten, Nederland, Canada en Italië.

Gedurende deze periode bleef Van Bilzen ook wetenschappelijk zeer actief, o.m. door de publicatie van zijn mémoires „Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie”, een bijzonder boeiende en openhartige terugblik. Hij stimuleerde ook het kritische denken van generaties studenten, met wie hij overigens een uitzonderlijk open relatie had. Hij zegde ooit in een interview dat hij aan zijn studenten meer genoegeen had beleefd dan aan hoge ambtenaren, diplomaten en staatslieden.

Na zijn emeritaat in 1978 ging Van Bilzen niet „op rust”. Zo verrichtte hij voor rekening van het ABOS, samen met een team enthousiaste en bekwame jonge onderzoekers, nog een omvangrijke studie over de structurele aspecten van ontwikkelingssamenwerking, die resulteerde in een lijvig verslag over het beleid en

de institutionele capaciteit van een aantal donor- en recipiëntlanden.

Jef Van Bilsen werd in 1972 geassocieerd lid van de Academie en in 1980 eregeassocieerd lid.

Selectieve bibliografie: L'Afrique belge devant les Nations Unies. *La Revue Nouvelle* (1949). — Le sort du Sud-Ouest africain. *La Revue Nouvelle* (1950). — Pour une politique coloniale de mouvement en Afrique. *La Revue Nouvelle* (1954). — Een dertigjarenplan voor de politieke ontvoogding van Belgisch Afrika. *De Gids op Maatschappelijk Gebied* (1955). — Un plan de trente ans pour l'émancipation de l'Afrique belge. *Les Dossiers de l'Action Sociale Catholique* (1956). — Persvrijheid en verkiezingen in Kongo. *De Maand* (1958). — Essai de programme réaliste pour une politique africaine. *La Revue Nouvelle* (1958). — Vers l'indépendance du Congo et du Ruanda-Urundi. Réflexions sur les devoirs et l'avenir de la Belgique en Afrique Centrale. Kraainem, 1958 (2de uitgave: Kinshasa, Presses Universitaires du Zaïre-CEDAF, 1977). — Some Aspects of the Congo Problem. *International Affairs* (1962). — L'indépendance du Congo. Doornik, Casterman (1962). — Unctad III-nabeschouwingen. *Internationale Spectator* (1972). — De Derde Wereld en de zee. *Unctad-Schriften, II* (1974). — Naar de vierde wereldconferentie voor handel en ontwikkeling. Suiker en petroleum: elementen voor een grondstoffendossier. *Unctad-Schriften, IV* (1976). — Een dekolonisatievoorstel. *In: Congo 1955-1960*. Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, *Verzamelingen van Historische Bijdragen* (1992). — Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie. Leuven (1993).

Een deel van de archieven van Van Bilsen wordt bewaard bij KADOC, Leuven. De inventaris, die wordt voorafgegaan door een biografie, kan worden geraadpleegd op www.kuleuven.ac.be/kadoc.

5 april 2006.

F. Reyntjens.

Affiniteiten: Filip Reyntjens heeft de genereuze instelling van Jef Van Bilsen aan den lijve mogen ondervinden. Toen Reyntjens jong onderzoeker was, maakte Van Bilsen steeds tijd vrij in zijn drukke agenda om hem verder te helpen, en ook als lid van zijn doctoraatsjury was hij steeds beschikbaar.